Kehitysvammaliitto, Linnoitustie 2 B, 02600 Espoo
www.kehitysvammaliitto.fi | kvl@kvl.fi | p. 09 348 090

Eduskunta LAUSUNTO 7.3.2022

Sosiaali- ja terveysvaliokunta

stv@eduskunta.fi

Asia: VNS 10/2021 vp Valtioneuvoston ihmisoikeuspoliittinen selonteko

Kiitämme mahdollisuudesta lausua koskien hallituksen esitys eduskunnalle valtioneuvoston ihmisoikeuspoliittisesta selonteosta

Kehitysvammaliiton kohderyhmänä ovat kehitysvammaiset ihmiset ja muut oppimisessa, ymmärtämisessä ja kommunikoinnissa tukea tarvitsevat ihmiset. Maassamme on noin 50 000 kehitysvammaista ja noin 65 000 puhevammaista henkilöä, selkokielen tarvitsijoita arvioidaan olevan jopa 750 000 henkilöä.

Kehitysvammaliitto edistää kehitys- ja puhevammaisten ihmisten tasa-arvoa ja osallistumista yhteiskunnassa, kehittää palveluja sekä edistää alan tutkimusta. Liitto edustaa 92 jäsenorganisaatiota – kuntayhtymiä, kuntia, seurakuntia, rekisteröityjä yhdistyksiä ja säätiöitä – sekä yksityisiä ihmisiä. Liiton jäsenet tekevät kehitys- ja puhevammatyötä tai toimivat muuten vammaisten henkilöiden hyväksi.

Yleistä

Ihmisoikeuspoliittinen selonteko on suppea ja vammaisten ihmisten oikeuksien toteutumista käsitellään hyvin yleisellä tasolla. Kehitysvammaliitto näkee tärkeänä seuraavien näkökulmien nostamista esille ihmisoikeuspoliittisessa selonteossa.

Vammaistutkimuksen vähäisyys ja puutteet

Vammaisten ihmisoikeuksien toteutumisen seurantaa vaikeuttaa tutkimustiedon vähäisyys. Tästä aihepiiristä tehdään tutkimuksia ja selvityksiä vain satunnaisesti, mikä johtuu siitä, että vammaistutkimuksella on Suomessa muita Pohjoismaita huomattavasti niukemmat resurssit. Tietoaukkoja on paljon, mutta erityisen kiireellisesti tarvittaisiin selvitys ihmisoikeustilanteesta kehitysvammaisten ja autisminkirjon ihmisten asumispalveluissa. Lainvastaisia rajoittamisten tapauksia on tullut julkisuuteen, mutta meillä ei ole tietoa siitä, kuinka laajaa tällainen toiminta on, millaisissa muodoissa sitä ilmenee ja millaisia syitä taustalla on.

Vammaiset ihmiset tulee ottaa mukaan kansallisiin koko väestöä koskeviin tutkimuksiin, jolloin voidaan vertailla vammaisten ihmisten tilannetta muuhun väestöön sekä eri vammaryhmiä keskenään. Vammaisten ihmisten osallistuminen tulee varmistaa jo otantavaiheessa.

Vammaisten ihmisoikeuksien seurannassa olisi tärkeää, että vastaavia kyselytutkimuksia kuin Vammaisfoorumin vuonna 2018 toteuttama kysely toistettaisiin säännöllisin väliajoin.

Korona-ajan vaikutukset

THL:n toteuttaman väestötutkimuksen mukaan toimintarajoitteiset ihmiset kokivat monissa asioissa muuta väestöä yleisemmin koronaepidemian negatiivisia vaikutuksia arkielämäänsä ja hyvinvointiinsa. Taustalla vaikuttavat erilaiset epidemian rajoitustoimet sekä toimintatapojen

Kehitysvammaliitto, Linnoitustie 2 B, 02600 Espoo
www.kehitysvammaliitto.fi | kvl@kvl.fi | p. 09 348 090

muutokset toimintarajoitteisten ihmisten ympäristöissä. Moni vammainen henkilö koki jääneensä yksin, kun työntekijöiden käyntejä ja omaisten tapaamista asumisyksiköissä ja tukiasunnoissa rajoitettiin ja asukkaiden liikkumista kontrolloitiin tiukasti. Lisäksi päivä- ja työtoiminnan sulkeutumisen myötä monilta katosivat päivittäiset sosiaaliset kontaktit.

Kuuluminen samanaikaisesti kahteen vähemmistöön, joissa molemmissa on epävarmuutta palveluiden saannista ja hoitoon pääsystä tai puutetta saavutettavasta pandemiaa koskevasta tiedosta, voi voimistaa stressiä ja syrjinnän pelkoa. Jos edellisten taustatekijöiden kanssa risteää vielä heikko taloudellinen tilanne, voi tällaiseen moninkertaiseen vähemmistöön kuuluminen moninkertaistaa myös pandemian negatiiviset vaikutukset mielialaan ja psyykkiseen hyvinvointiin.

Korona-pandemia on aikaansaanut kahden vuoden aikana palveluvajeita sekä osa vammaisista ihmisistä on jäänyt työn ja koulutuksen ulkopuolelle. Tarvitaan valtion lisärahoitusta näiden epäkohtien korjaamiseksi.

Toimeentulo ja työelämäosallisuus

Vammaisten ihmisten osallistuminen työelämään ja sitä kautta kohtuullisen toimeentulon hankkimiseen on huomattavasti muuta väestöä hankalampaa. Monesti ainoana pääasiallisena tulonlähteenä on vammaisuuden perusteella myönnetty työkyvyttömyyseläke. Vammaisten ja vammattomien tuloerot ovat kasvaneet. Toisaalta palkkatyössä olevien vammaisten tuloeroja koko väestöön verrattuna kompensoi hiukan verottomat tulonsiirrot, kuten vammaistuki.

ATH-tutkimuksen mukaan vammaiset ihmiset kokevat muita useammin, etteivät rahat riitä kattamaan menoja, ja että he ovat joutuneet tinkimään esimerkiksi ruuan tai lääkkeiden ostamisesta. Niin ikään lähes 30 % on joutunut turvautumaan toimeentulotukeen.

Suomessa on noin 25 000 – 30 000 työikäistä kehitysvammaista, joista vain pieni osa (400-500) on tietojen mukaan palkkatyössä. On arvioitu, että moninkertainen määrä (yli 3000) voisi työllistyä, kun tarjolla olisi riittävästi tukea, esimerkiksi työhönvalmentajia. Läheskään kaikissa kunnissa ei ole tuetun työn ja työhönvalmentajan palvelua tarjolla, sen sijaan vaihtoehtoina on joko työkeskus tai avotyötoiminta.

Vammaisfoorumin (2018) tulosten mukaan lähes kaksi kolmasosaa vammaisista henkilöistä kertoo kokeneensa jonkinlaista syrjintää työelämässä: työhön pääsyssä, työhön liittyvissä mukautuksissa tai työelämässä muuten.

Asuminen

Suomessa on 2010-luvun aikana KEHAS-ohjelman mukaisesti luovuttu kehitysvammaisten laitoshoidosta. Asumisen rahoitus- ja kehittämiskeskus ARA on tukenut uusien asumisyksiköiden perustamista. Avustetuista uudiskohteista yli puolet (53 %) on ollut isoja, vähintään 15 asunnon kohteita. Avustukset ovat keskittyneet autetun asumisen tarpeeseen eli ryhmäkoteihin. KEHAS-ohjelman seurannan 2016 mukaan vammaisten ihmisten asumisen vaihtoehdot ovat riittämättömät ja riskinä on, että syntyy liian isoja yksiköitä ja uuslaitoksia.

Suomessa tutkimusta asumisyksikön koon vaikutuksesta palvelujen laatuun, asukkaiden kokemaan elämänlaatuun ja itsemääräämisoikeuden ja muiden oikeuksien toteutumiseen ei ole juurikaan tehty (poikkeuksena rajoitustoimenpiteiden käyttöön liittyvät tutkimukset: Vesala, Mehtälä & Niemelä, 2018 ja Vuorilampi & Saramaa, 2020). Mainittujen tutkimusten mukaan rajoitustoimenpiteiden käyttö oli selkeästi yleisempää isommissa asumisyksiköissä. Kun käytettyjen rajoitustoimenpiteiden

Kehitysvammaliitto, Linnoitustie 2 B, 02600 Espoo
www.kehitysvammaliitto.fi | kvl@kvl.fi | p. 09 348 090

lukumäärä suhteutetaan asumisyksikön asukaslukuun, niin nähdään, että pienissä asumisyksiköissä (alle 5 asukasta) rajoitustoimenpiteitä ei juurikaan ole käytetty, mutta isoissa asumisyksiköissä rajoitustoimenpiteitä on käytetty yhtä asukasta kohtaan keskimäärin kymmeniä kertoja vuoden aikana.

Koulutus

Lapsiasiavaltuutetun tuoreen julkaisun mukaan “vamman kanssa elävien lasten oikeuksien täysimääräiseen toteutumiseen on Suomessa vielä pitkä matka. Lapset kohtaavat arjessa lukuisia lähiympäristön ja arjen fyysisiä, asenteellisia ja normeihin liittyviä esteitä.”

Vammaisfoorumin kyselyyn perustuvan artikkelin (Teittinen & Vesala 2022) mukaan vammaiset ihmiset kokevat syrjintää jo esikoulusta alkaen, peruskoulussa, opiskelussa ja läpi elämänsä. Lähes puolet vastanneista oli kokenut syrjintää, eniten koulutukseen ja opiskeluun liittyvissä mukautuksissa. Useimmiten syrjintää ilmoittivat kokeneensa tällä hetkellä koulussa tai opiskelemassa olevat ja alle 25-vuotiaat. Muita syrjintäkokemuksia ovat aiheuttaneet koulutukseen pääsy, kieleen ja kommunikaatioon liittyvät ongelmat sekä esteettömyyteen ja saavutettavuuteen liittyvät ongelmat. Koulunkäynnissä ja opiskelussa koettu syrjintä voi näkyä asennetasolla sekä vaikeutena löytää sopiva koulutuspaikka. Koulutuspaikkaa ei kenties ole tarjolla, tai koulutuksen tukitoimet eivät riittävästi ulotu työelämään. Tämä viimeksi mainittu ongelma on hälyttävä, ja se tuo haasteen ammatilliselle koulutukselle ja työhönvalmennuspalveluille sekä vajaakuntoisten, osatyökykyisten ja vammaisten työllistymiselle. Ristiriita syntyykin siitä, kun vammaisten ihmisten muodollista koulutusta pidetään tärkeänä, mutta sen jälkeen työelämäosallisuus ei olekaan niin tärkeä.

Saavutettava tieto

Valtioneuvoston ihmisoikeuspoliittinen selonteko käsittelee perus- ja ihmisoikeuksia monesta eri näkökulmasta, mutta kielen ja tiedon ymmärrettävyys jää vähäiselle huomiolle. Kuitenkin Kehitysvammaliiton Selkokeskuksen arvion mukaan jopa 750 000 ihmistä Suomessa hyötyy selkokielestä (Juusola 2019). On siis iso perus- ja ihmisoikeuksiin liittyvä kysymys, saavatko he tietoa ja palveluja itselleen ymmärrettävällä tavalla. Selkokieli on helpotettu suomen kielen muoto, joka on suunnattu erityisesti niille ihmisille, joiden on vaikea ymmärtää yleiskielisiä tekstejä (esim. kehitysvammaiset ihmiset, vanhukset, ja maahanmuuttajat).

Selonteon alaluvussa 5.2 viitataan kielellisiin oikeuksiin kansalliskielten osalta ja viitataan mm. kansalliskielistrategiaan. Selkokieltä ei mainita, selonteossa se tulee esiin vain viitattaessa selonteosta viestimiseen. Selkokieli ei ole oma kieli, vaan suomen kielen helpotettu muoto, joten se jää kielilainsäädännön ulkopuolelle, mutta selkokielen merkitys yhdenvertaisuustekijänä on kuitenkin tunnistettu yhteiskunnassa. Selkokielisen viestinnän tärkeys tuodaan esiin mm. kansalliskielistrategiassa sekä avoimen hallinnon strategiassa.

Selkokielen lisäksi selkeään virkakieleen ja palvelujen helppokäyttöisyyteen panostaminen hyödyttää kaikkia kansalaisia.

Alaluvussa 7.2 käsitellään tiedon julkisuutta. Tiedon avoimuus on kannatettavaa, mutta aidon avoimuuden edellytys on, että tieto ei ole pelkästään saatavilla vaan myös sisällöllisesti ja kielellisesti ymmärrettävää kaikille. Hyvä virkakieli ja tietyissä tilanteissa myös selkokieli palvelevat tätä tarkoitusta. Avoimen hallinnon strategian yhtenä painopisteenä on selkokielisen tiedon ja selkokielen osaamisen kasvattaminen julkishallinnossa. Selkeyteen ja ymmärrettävyyteen panostaminen palvelee myös disinformaation torjunnassa, kun luotettavat lähteet tarjoavat tietoa

Kehitysvammaliitto, Linnoitustie 2 B, 02600 Espoo
www.kehitysvammaliitto.fi | kvl@kvl.fi | p. 09 348 090

hyvällä virkakielellä ja selkokielellä. Jotta ymmärrettävyyteen voidaan satsata, tarvitaan resursseja ja osaamista.

Selonteon alaluvussa 7.4 todetaan: ”Saavutettavuus toteutuu käytännössä varmimmin, kun eriarvoistumisriskin kohteena olevia väestöryhmiä kuullaan päätöksenteossa ja heillä on mahdollisuus vaikuttaa teknologisiin ratkaisuihin.” (s. 87) Käytännössä tämä edellyttää digitaalisten palveluiden käyttäjälähtöistä kehittämistä siten, että esim. palveluita testattaessa testaajina on myös kehitysvammaisia ihmisiä ja muita selkokieltä tarvitsevia henkilöitä.

Digitalisaatio

Luvussa 7 (Perus- ja ihmisoikeuksien toteutuminen digitalisaatiossa ja tiedonvälityksessä) todetaan, että ”Valtioneuvoston tavoitteena on tukea digitaalisten palvelujen kehittämistä niin, että eri väestöryhmät pystyisivät käyttämään niitä yhdenvertaisesti.” (s. 77) Yhdenvertaisuus edellyttää, että palvelujen kehittämisessä huomioidaan teknisen saavutettavuuden lisäksi myös helppokäyttöisyys ja sisältöjen ymmärrettävyys. Kaikille kansalaisille tai erityisestä selkokieltä tarvitseville henkilöille suunnatut palvelut tulee tarjota myös selkokielellä.

Digitalisaatiossa tulee huomioida myös ne väestöryhmät, joiden digitaidot ovat heikot. Lisäksi esimerkiksi osalla kehitysvammaisista henkilöistä ei ole pankkitunnuksia, mikä vaikeuttaa digitaalisten palveluiden käyttöä ja mahdollisuutta hoitaa asioitaan itsenäisesti. Aina tarvitaan siis myös mahdollisuus soittaa tai asioida asiakaspalvelussa. Siksi pidämme tärkeänä, että tekstissä on kirjaus: ”Tiedon ja palveluiden lähteille pääsy sekä palveluiden yhdenvertainen saatavuus on turvattava myös silloin, kun henkilö ei itse pysty käyttämään sähköisiä palveluja.” (s. 86)

Kehitysvammaliitto 7.3.2022

Susanna Hintsala	Miinukka Tuominen-Hakoila
Toiminnanjohtaja	Vaikuttamistoiminnan päällikkö